ГОДИШНИК
на АСОЦИАЦИЯ „ОНГЪЛ“, том 18, год. XIII, 2019

ПАМЕТ
НАСЛЕДСТВО
КУЛТУРА
(Етноложката перспектива)

София, 2019

Годишникът се издава
с подкрепата на Община Самоков

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

дфн I ПКС Росен Росенов Малчев (Главен редактор)
доц. д-р Константин Звездомиров Рангочев
проф. д-р Николай Иванов Ненов
проф. д-р Маргарет Драганова Димитрова

Международни членове:
проф. д-р Владимир Наполских, член-кореспондент на РАН,
Удмуртски университет – Ижевск, Руска федерация
доц. д-р Трайче Нацев, Университет „Гоце Делчев“ – Щип,
Р. Северна Македония

ПАМЕТ – НАСЛЕДСТВО – КУЛТУРА
(Етноложката перспектива)

Първо издание

© Асоциация за антропология, етнология
и фолклористика „Онгъл“, 2019
ел. поща: ongal1991@abv.bg
www.ongal.net
© Импресарско-издателска къща „Род“, 2019
ел. поща: rod_sofia@yahoo.com

Формат 16/60/84
Тираж 300
Печатница *Тип-топ прес*

ISSN 1311-493X

ANNUAL
of 'ONGAL' ASSOCIATION, Vol. 18, Year XIII, 2019

MEMORY
HERITAGE
CULTURE
(The ethnological perspective)

Sofia, 2019

FOREWORD

In the period from the 5th to the 7th of October 2018, the Twelfth "Tsar-Shishman Days" were organized in Samokov, Bulgaria. The forum was dedicated to the 220th anniversary from the birth of metropolitan Avksentij of Veles (born in 1798 in Samokov – 1865), a prominent figure of the Bulgarian National Movement for church Independence; the 160th anniversary from the birth of Václav Hermengild Škorpil (1858–1923), archaeologist, geologist, botanist, one of the founders of the Bulgarian Museum sphere; the 80th anniversary from the birth of Professor Dr. Habil. Todor Ivanov Zhivkov (1938–2001), Bulgarian folklorist and ethnologist, founder of an influential academic school in folklore studies in Bulgaria, co-founder and first president of 'Ongal' Association.

The Tsar-Shishman days were organized by 'Ongal' Association with the financial support of the municipality of Samokov. The program included an international academic symposium entitled "Memory – Heritage – Culture (Ethnological perspective)" and the Thirteenth Festival of Cultural and Historical as well Science Short Film and Photography entitled "Balkan Cultural Film". In the framework of the forum, the traditional ceremony of awarding distinguished ethnologists, medievalists, and archaeologists took place. The special award for established scholars in the name of Professor Dr. Habil. Todor Ivanov Zhivkov was given to Mr. Theodor Peev, secretary of the Bachkovo monastery "The Assumption of the Theotokos". The award for young researchers in the name of Boyka and Dimitar Dobrev was received by Ms. Radostina Boneva from the Seminarium "Prof. Dr. Ivan Shishmanov". A prize went to the exhibition "Terracotta Icons from Vinichko Kale" made by a team of the Archaeological and Historical Museum "Terracotta" of the town of Vinitsa, Republic of North Macedonia, with curators Juliana Ivanova and Blagitsa Stojanova.

Volume 18. of the Annual of the 'Ongal' Association contains the papers given at the academic symposium "Memory – Heritage – Culture (Ethnological perspective)".

Rossen R. Malchev, Dr. Habil.
Editor-in-Chief

БЪЛГАРСКАТА ДИАСПОРА – ПАМЕТ, НАСЛЕДСТВО, КУЛТУРА

БЪЛГАРСКАТА ДИАСПОРА И „СТРОИТЕЛИТЕ НА СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРИЯ"

Флорентина Бадаланова-Геллер
Свободен университет Берлин
Германия

Известно е, че българската диаспора възниква на територията на Бесарабска, Таврическа и Херсонска губернии на бившата Руска империя в периода между XVII и XIX век в резултат на систематичните, перманентно тлеещи военни сблъсъци между две мощни геополитически сили, враждуващи помежду си за надмощие на Балканите; неволно въвлечени в това многократно „кръстосване на шпаги" между Руската и Османската империи са най-вече тези, чиито домове се оказват в обсега на военните действия. Конфликтните събития, разиграващи се на Балканите, предрешават съдбата на много българи, напуснали родните си места в периода през XVII, XVIII и XIX век.

Прочее, някои ключови сражения – като например тези, предшестващи Адрианополския мирен договор (подписан на 14. септември 1829 г.), съгласно който Гърция получава своята държавна независимост – се водят именно на територията на България, която по това време дори не съществува на картата на Европа като суверенна държава. Нещо повече, местното православно българско население се включва активно в тези военни действия – разбира се, на страната на Русия; но след подписването на посочения договор то отново остава подвластно на Османската империя. Наистина, справедливостта не е категория, формираща логиката на историята. Отстъплението на руската армия решава съдбата на много от преминали на нейна страна съюзници от българското етническо землище, които се опасяват от наказателни акции от страна на Портата. Те емигрират в Бесарабия и Крим. Склонна съм да дефинирам въпросните събития като проява на една устойчива историогенна парадигма, тази на „българ-

ския етноисторически сюжет"; а той на свой ред е константна величина, формираща „политическия жанр" на Балканите, където *историческата събитийност* е сякаш подчинена на един и същ (понякога сюреалистичен) метанаратив; а той обикновено ни бива поднасян от „Великите сили" като телеологичен дискурс, наложен „свише". Възпроизвеждайки същата матрица, Кримската война нанася поредната рана в историческата памет на българите. Обсадата на Силистра и бойните действия, разиграли се в района на Шумен и Русе, резултат от които е отстъплението на руската армия, водят до следващата българска емиграционна вълна през периода 1854–1856 г.; показателно е, че българските преселници, напуснали родината си в този период, се самоопределят като „бѣжанари".

Що се отнася до процесите, съпровождащи възникването и оформянето на диаспората, както и нейната по-нататъшна съдба, то те са анализирани именно от потомците на „беженарите".

Един от нейните най-забележителни хронисти е българинът от гагаузско потекло Гаврил Занетов (1863–1934), роден в бесарабското село Конгаз; под неговото перо излиза фундаменталният труд „Българските колонии в Русия", публикуван в периода 1891–1895 г. в „Периодично Списание" (брой 37, 38, 39 и 48). След като завършва Болградската гимназия и юридическия факултет на Новоросийския университет, Занетов пристига в България непосредствено след Руско-турската война (1877–1878) и работи като юрист, литературен критик и публицист. Той е автор на редица историко-етнографски съчинения, публикувани в списанията „Български преглед", „Денница" и пр. По този начин Занетов става един от първите, които въвеждат „бесарабската тема" в научно обръщение. Като признание за неговия принос, той е удостоен с титлата член-кореспондент на Българската академия на науките.

Пет години по-възрастен от Гаврил Занетов е роденият в Болград Иван Иванов Стоянов; той е известен в българския политически и културен живот от края на XIX и началото на XX век като Йов Титоров. След Освобождението Титоров е назначен за член на околийския съд в град Лом, а в периода 1880–1882 г. заема поста „Председател на околийския съд" в град Видин; от 1882 г. до 1886 г.

е Председател на Съда в София, а след това – Председател на парламентарната Сметна палата (Камер-колегия) и член на Народното събрание (Парламента). От 21. септември 1900 г. до 22. януари 1901 г. Йов Титоров заема поста „Министър на търговията и земеделието" в правителството на Либералната партия. Тъкмо тогава той завършва и работата си над монографията „Българите в Бесарабия", която е публикувана през 1903 г. в София (в печатница Георги Ножаров).

Междувременно следва да отбележим, че Министър-председател на Княжество България от 30. януари до 13. октомври 1899 г. е землякът на Йов Титоров, роденият през 1847 г. в Болград Димитър Греков, който е също потомък на „бежанарите". А по времето на друг негов знаменит земляк, родения в бесарабското село Пандаклий (сега Ореховка, Болградски район) Александър Павлов Малинов (03.05.1867–20.03.1938), е ликвидирана васалната зависимост от Османската империя и е провъзгласен суверенитетът на Царство България (на 22.09.1908). Малинов е лидер на Демократическата партия и е избиран за депутат в XI-то (1901), XIV-то (1908–1911), XV-то (1911–1913), XVI-то (1913), XVII-то (1914–1919), XVIII-то (1919–1920), XIX-то (1920–1923), XX-то (1923), XXI-то (1923–1927), XXII-то (1927–1931) и XXIII-то (1931–1934) Обикновено Народно събрание; участва също така и в V-то Велико Народно събрание (1911); председател е на XXIII-то Обикновено Народно събрание (1931–1934) и е Министър-председател на България в периода от 1908 до 1911 г., а след това и през бурната 1918 г. и най-сетне, през 1931 г. Заема също поста на Председател на Съвета на министрите и е Министър на външните работи и вероизповеданието (18.09.1910–29.03.1911; 21.06–17.10.1918; 29.06–29.10.1931).

Един от най-забележителните представители на „бесарабските" интелектуалци безусловно е академик Александър Стоянов Теодоров-Балан (1859–1959), родом от село Кубей (сега Болградски район на Одеска област в Украйна). Балан завършва Болградската гимназия (както впрочем и неговите съвременници Гаврил Занетов, Йов Титоров, Димитър Греков и др.); специализира филология в Карловия и в Лайпцигския университет; впоследствие защитава докторска дисертация в Прага. Преди да навърши 30 години, той е става пър-

вият ректор на първото висше учебно заведение в България – бъдещия Софийски университет. Встъпвайки в длъжност на 29.01.1889 г., той посвещава останалите 70 години от своя живот на академичната работа; под неговото перо излизат повече от 900 изследвания в областта на славянската филология и историята на българския език, литература и култура.

Впоследствие ректор на Софийския университет става един от земляците на Балан, Димитър Агура (1849–1911); роден в българското село Чешма Варуита (Чушмелий/Чушмелия) в Бесарабия. Той е не само един от първите преподаватели по история в Софийския университет, но е и основоположник на Българското историческо дружество (1901); негов председател той остава до края на живота си. Прочее, Балан е избиран за ректор на Софийския университет четири пъти (1889–1890; 1892–1893; 1894–1895; 1907–1908). Каква невероятна научна биография!

Освен проф. Александър Теодоров-Балан и проф. Димитър Агура, постът на ректор на Софийски университет заема още един „бежанарски потомък"; това е роденият в Кишинев българин Стефан Баламезов (1883–1960). Той е ректор на Софийския университет два пъти (1929–1930; 1944–1945). След двугодишна специализация в Париж в областта на конституционното, административното и международното право (1907–1908) той е избран за доцент (1916), а впоследствие – и за професор в юридическия факултет на Софийския университет (1924); изпълнява функциите на негов Декан от 1926 до 1927 г. През 1938 г. Стефан Баламезов оглавява Катедрата по общо държавно и конституционно право, като заема този пост цели 22 години, до края на живота си (1960).

„Бесарабски българин" е и първият професор по ботаника в Софийския университет – роденият в Болград Стефан Георгиев (1859–1900). След завършването на Болградската гимназия през 1878 г. той се установява в България, където първоначално работи като съдебен чиновник, а след това – като учител. Стефан Георгиев получава държавна стипендия и специализира в областта на естествените науки в Прага (1881–1883), а след това защитава дисертация по ботаника в Лайпциг. По негова инициатива и под негово ръководство са основани Ботаническата градина и Катедрата по ботаника в Софийския университет (1891), на която той посвещава останалите девет години от живота си. Професор Стефан Георгиев не само е неин пръв ръководител, но също така два пъти е избиран и за декан на Физико-математическия факултет (1895–1896; 1899–1900).

Нека да напомним също така, че основоположник на Катедрата по съдебна медицина в Софийския университет (и автор на първия български учебник в тази област) е по-младият брат на Александър Балан – проф. д-р Атанас Теодоров (1872–1956), който е избран за декан на Медицинския факултет на Софийския университет (1925–1926). Веднага след него, от 1926 до 1927 г., същият пост заема неговият земляк проф. д-р Богомил Берон (1866–1936); той, на свой ред, е син на директора на гимназията в Болград, лекаря и археолога Васил Хаджистоянов Берон (1824–1909). Прочее, Атанас Теодоров е племеник на известния български просветител, енциклопедист, лекар и педагог Петър Берон (1799–1871); последният е и автор на „Рибния буквар". Богомил Берон възглавява създадените от него катедра и клиника по кожни и венерически заболявания в университета до самата си кончина през 1936 г.

Бесарабски корени имат и редица влиятелни фигури от държавната администрация, както и много дейци в областта на юрисдикцията и юриспруденцията на младото Царство България. Един от тях е Иван Крафти, който е първият Генерален прокурор на Върховния административен съд (1914–1931). Неговият внук, известният със своята безкомпромисност адвокат Иван Татарчев (29.8.1930–24.12.2008) – който е кръстен Иван, разбира се, в чест на дядо си по майчина линия – се превръща в една от знаковите фигури на демократичното гражданско общество в България от края на XX век. Прочее, Иван Татарчев е репресиран по време на комунистическия режим и прекарва няколко години в трудово-изправителен лагер; пет години е лишен от правото да работи като юрист и през това време е каменоделец. По-късно той става един от водещите политически дейци на „преходния период". Харизматичният внук на Иван Крафти бива назначен за пръв главен прокурор на България (17.02.1992–21.02.1999) от Филип Димитров – Министър-Председателят на първото демо-

кратично избрано правителство. Знайно е, че Иван Татарчев бе един от най-яростните противници на корумпирания комунистически административен апарат. Неслучайно той си спечелва прозвището „страховитият Татарчев" – както сред приятелите, така и сред противниците си.

Редица български военачалници от края на XIX и началото на XX век са също потомци на българските преселници в Бесарабска, Таврическа и Херсонска губернии. Един от тях е по-големият брат на Александър Теодоров-Балан, Георги Стоянов Тодоров (1858–1934), който е доброволец в българското опълчение по време на Руско-турската война (1877–1878), а впоследствие – и генерал-лейтенант в армията на Царство България. Знаменателен е фактът, че „патриархът на българската армия" е не някой друг, а роденият в град Болград, в семейството на „бежанари" от Търново, генерал Данаил Цонев Николаев (1852–1942). Той става първият полковник на Княжество България (1885 г.) и пръв генерал на пехотата (1909 г.). След смъртта на сина му, загинал по време на терористичния акт в църквата „Св. Неделя" в София, организиран от комунистите (16. април 1925 г.), Данаил Николаев става кръстник на престолонаследника на цар Борис III (1894–1943). Потомъкът на Сакскобургготската династия, княз Симеон Търновски, е не само последен монарх на Царство България (1943–1946); в периода 2001–2005 г. той става Премиер-Министър на Република България и лидер на учредената от него партия *Национално движение „Симеон Втори"*.

Разбира се, списъкът на „бесарабските българи", посветили себе си на строителството на „нова" България, далеч не се изчерпва със споменатите по-горе имена. Всъщност, потомците на „бежанарите" формират ядрото на нейния социален, културен и политически елит; а той на свой ред инкорпорира интелектуалния потенциал на диаспората. В тази връзка трябва да бъдат споменати също така имената на археолога и етнографа Борис Иванов Дякович (1868–1937), писателя Георги Стаматов (1869–1942), музикантите (и основоположниците на българския оперен театър) Константин Михайлов-Стоян (1853–1914) и Иван Вулпе (1876–1929) и много други.

Не може да не отбележим в същото време, че авторът на капиталния труд „Българските колонии в Русия: Таврическа, Херсонска и Бесарабска губернии" (1914), филологът славист и историк Николай Севастиянович Державин (1877–1953) е син на учител в селото на български преселници Преслав, сега Запорожка област на Украйна. Вероятно, именно „езикът" на неговото детство (не само в собствено лингвистичен, но и в по-широк, семиотичен план) е дал и емоционалният и интелектуален тласък за написването на неговите статии и книги.

В заключение искам само да добавя, че най-популярният български фолклорен текст, който се цитира практически във всички изследвания по митология по света, е дуалистичната легенда за сътворението на света, записана сред бесарабските българи, и за първи път публикувана от учителя в Болградската гимназия Теодосий Икономов на страниците на редактираното от него списание „Общ труд" („Общий труд") (1868).

Не би било преувеличено да се каже, че съвременна България е „родена" от своята диаспора – феномен, който засега като да остава извън рамките на съвременната историография.

BULGARIAN DIASPORA AND "THE BUILDERS OF MODERN BULGARIA"

Florentina Badalanova Geller
Freie Universität Berlin, Germany

Abstract

This paper studies the contribution of eminent personalities of the Bulgarian Diaspora in Bessarabia, Tavria and Herson Gubernias (administrative regions of the former Russian Empire) to the "building" of the modern Bulgarian state after the liberation from the Ottoman rule in 1878.